

Київський університет імені Бориса Грінченка

ЯКИМЧУК ІРИНА ПАВЛІВНА

УДК (159.955+159.954)-053.6(043.3)

**ВПЛИВ МОТИВАЦІЇ НА РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ
В ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ - 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Коваленко Алла Борисівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри соціальної психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Гошовський Ярослав Олександрович,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
завідувач кафедри педагогічної та вікової психології;

кандидат психологічних наук, доцент
Павелків Віталій Романович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
декан психолого-природничого факультету.

Захист відбудеться 16 жовтня 2012 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.04 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Воровського, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-б.

Автореферат розісланий « » вересня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.І. Подшивайлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасне суспільство ставить високі вимоги до формування творчої особистості в процесі шкільного навчання. Це передбачає необхідність постійного удосконалення навчального процесу, впровадження нових підходів і методів, спрямованих на розвиток творчого мислення учнів. Передумовою створення нових програм та підходів є глибокий та всебічний аналіз особливостей творчого мислення та умов його формування у ході навчання.

Визначальною для становлення особистості є її потребово-мотиваційна сфера, тому перспективним напрямком дослідження є вивчення особливостей зв'язку вікових змін у потребово-мотиваційній сфері з розвитком творчого мислення. Особливої актуальності ця проблема набуває у підлітковому віці, тому що саме підлітковий вік характеризується виникненням ієрархії мотивів, становленням стійкості домінуючих мотивів, формуванням та закріпленням стильових характеристик мислення.

Розробку проблеми розвитку мислення в підлітковому віці здійснювали П.П. Блонський, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, С.Л. Рубінштейн, М.М. Шардаков, В.В. Давидов, З.І. Калмикова, В.А. Крутецький, Ж. Піаже та ін. Мотиваційна регуляція діяльності вивчалася О.М. Матюшкіним, А.К. Марковою, Д.І. Фельдштейном, М.Р. Гінзбургом, Е.Д. Телегіною та ін. У ряді праць показано вплив мотивації на ефективність діяльності (В.Г. Асєєв, Т.Г. Богданова, Є.П. Ільїн, Т.С. Кудріна, О.К. Тихомиров, М.Г. Ярошевський, Х. Хекхаузен, Д.С. Макклелланд та ін.). Мотиви мисленнєвої діяльності вивчалися у відомих працях Л.С. Виготського, А.В. Брушлінського, С.Л. Рубінштейна Я.О. Пономарьова, О.Є. Васюкової та ін.

Дослідники виокремлювали групи мотивів і описували їхні властивості, які можна усвідомлено використовувати в управлінні власною активністю і творчою діяльністю. Вивчення мотивів дає змогу проникнути у невербальні сфери мислення, розкрити закономірності саморегулювання і самоуправління, виокремити поряд зі спонукальною і смислотвірною функцією мотивів їх структурувальну функцію.

Разом з тим, значна частина досліджень з проблеми впливу мотивів на характер і продуктивність мислення виконані в загальнопсихологічному аспекті. Стосовно підліткового віку ця проблема залишилась поза увагою дослідників, хоча саме в цьому віці відбувається активне формування інтелекту і особистості загалом. Зокрема, недостатньо розроблені питання, що стосуються динаміки творчого мислення залежно від специфіки домінуючих мотивів, диференційованого аналізу структурних компонентів творчого мислення (вербального і невербального), на які мотивація впливає більшою мірою, визначення груп мотивів, що мають різний вплив на зміну рівня творчого мислення та його окремих показників, вияву можливостей цілеспрямованого розвитку творчого мислення підлітків за допомогою перетворення їх мотиваційної сфери.

Саме вищенаведені умови визначили вибір теми дисертаційного дослідження **«Вплив мотивації на розвиток творчого мислення в підлітковому віці»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах наукового напрямку досліджень факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Інноваційна поведінка молоді в період становлення Української держави» (номер держреєстрації теми 0198V000061).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол №1 від 29.01.2009 р.), узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 31.03.2009 р.), а також затверджено вченою радою факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 5 від 15.12.2011 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити вплив мотивації на розвиток творчого мислення підлітків, розробити й експериментально перевірити програму розвитку мотиваційної сфери підлітків.

Реалізація поставленої мети передбачала виконання таких **задач**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень щодо проблеми взаємозв'язку творчого мислення та мотивації в підлітковому віці.

2. Виявити особливості розвитку показників творчого вербального і невербального мислення та мотиваційної сфери підлітків.

3. Проаналізувати особливості зв'язку творчого мислення з мотивацією підлітків.

4. Розробити та апробувати програму розвитку творчого мислення підлітків шляхом впливу на їх мотиваційну сферу.

Об'єкт дослідження - творче мислення підлітків.

Предмет дослідження - вплив мотивації на розвиток творчого мислення в підлітковому віці.

Теоретико-методологічну основу дослідження визначили діяльнісний та особистісний підходи (А.В. Брушлінський, Г.С. Костюк, О.М. Леонт'єв, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн); основні положення психології творчості (А.Б. Коваленко, В.О. Моляко, Я.О. Пономар'єв, В.А. Роменець); теорія мотиваційної регуляції мислення (Д.Б. Богоявленська, І.О. Васильєв, Є.П. Ільїн, О.М. Матюшкін, О.К. Тихомиров, Е.Д. Телегіна та ін.); умови та закономірності розвивального навчання та формування творчого мислення (В.В. Давидов, О.К. Дусавицький, В.О. Моляко, А.Б. Коваленко, І.М. Семенов, С.М. Симоненко); закономірності розвитку мислення та мотивації в підлітковому віці (Л.І. Божович, Л.С. Виготський, В.В. Давидов, Н.А. Менчинська, Д.І. Фельдштейн та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених задач використовувалися такі **методи**: *теоретичні*: аналіз науково-дослідницьких джерел, порівняння, класифікація, синтез результатів дослідження, узагальнення та систематизація наукових даних для з'ясування змісту понять «творче мислення», «мотив», «мотивація»; *емпіричні*: бесіда, експеримент (констатувальний і формувальний), спостереження, опитування; *кількісної обробки даних*: визначення середніх значень та відсоткових співвідношень, кореляційний аналіз, що

використовувався з метою вивчення зв'язків між показниками творчого мислення та мотивації підлітків, *інтерпретаційні*: якісний аналіз, встановлення зв'язків між основними показниками творчого мислення та мотивації підлітків.

Експериментальна база дослідження: дослідно-експериментальною роботою було охоплено 209 учнів 6-8 класів (у констатувальному дослідженні взяли участь 129 учнів, у формульованому – 80). Дослідження проводилося на базі Уманських загальноосвітніх шкіл I – III ступенів № 1, 8, 10. Серед досліджуваних було 65 учнів ЗОШ №1, 66 учнів ЗОШ №8 та 78 учнів ЗОШ №10.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів проведеного дослідження полягають у тому, що:

уперше виявлено особливості взаємозв'язку мотивації з показниками творчого мислення підлітків, зокрема, показники творчого мислення (біглисть, гнучкість, оригінальність) мають тісні кореляційні зв'язки з такими мотиваційними показниками, як мотив самоствердження, мотив майбутньої професії, мотиви потребового блоку, зовнішня учбова мотивація; визначено психологічні характеристики мотивів, формування яких виступає психологічною умовою розвитку творчого мислення підлітків;

удосконалено та модифіковано програму розвитку мотиваційної сфери підлітків, запровадження якої веде до позитивних змін у розвитку показників творчого мислення;

набуло подальшого розвитку вивчення зв'язків між розвитком показників творчого мислення та особливостями мотивації підлітків; вивчення залежності вербальної та невербальної оригінальності творчого мислення від домінування внутрішніх пізнавальних мотивів, рівня їх усвідомленості; наукове уявлення про закономірності розвитку творчого мислення та його зумовленість розвитком мотиваційної сфери підлітків.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробці психолого-педагогічної програми розвитку мотиваційної сфери та активізації творчого мислення учнів 6-8 класів у процесі навчання. Результати дослідження можуть використовуватися у практиці роботи шкільних психологів для діагностики розвитку мислення та мотивації підлітків, підвищення психологічної компетентності вчителів щодо особливостей творчого мислення та мотиваційної сфери підлітків. Крім цього, одержані результати можуть бути використані при вивченні курсів «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Вікова та педагогічна психологія», «Психологія творчості» у системі вищої освіти.

Результати дослідження **впроваджено** автором у навчальну і науково-методичну роботу Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка №112-11 від 3.05.2012 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка №271/03 від 3.05.2012 р.), Уманської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 (довідка №61 від 25.04.2012 р.), Уманської загальноосвітньої школи I-III ступенів №8 (довідка №115 від 24.04.2012 р.), Уманської загальноосвітньої школи I-III ступенів №10 (довідка №91 від 16.02.2012 р.).

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорювались на Міжнародних науково-практичних конференціях «Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви» (м. Чернівці, 2009); «Когнітивні процеси і творчість» (м. Одеса, 2009); «Трансформації сім'ї у сучасному світі» (м. Чернівці, 2010), XI Міжнародній науковій психологічній конференції «Психологічні проблеми творчості» (м. Київ, 2011); II Всеукраїнському психологічному конгресі, присвяченому 110 річниці від дня народження Г.С.Костюка (м. Київ, 2010); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (м. Умань, 2010); Всеукраїнських науково-методичних семінарах «Проблеми психології творчості» (м. Умань, 2011), «Актуальні проблеми та особливості діяльності психолога в закладах освіти» (м. Умань, 2012), «Сім'я як чинник формування особистості дошкільника, учня, студента» (м. Умань, 2012), а також на засіданнях науково-методичного семінару кафедри соціальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікації. Основні теоретичні положення й результати дисертаційної роботи відображено у 12 наукових працях, з них 5 – у наукових фахових виданнях, 2 з яких у співавторстві. Особистий внесок здобувача у працях, написаних у співавторстві, полягає в тому, що у статті «Теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку творчого мислення в підлітковому віці» здійснено огляд основних теоретичних підходів до проблеми творчості і творчого мислення та проаналізовано особливості розвитку творчого мислення в підлітковому віці. У статті «Проблеми підлітка в сучасній сім'ї» здобувачем здійснено аналіз головних теоретичних підходів щодо проблеми розвитку особистості в підлітковому віці.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (232 найменування, із них - 13 іноземними мовами) та додатків. Повний обсяг роботи становить 187 сторінок. Основний зміст викладено на 167 сторінках. Робота містить 31 таблицю та 6 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовано мету та задачі дослідження, визначено його об'єкт, предмет і методи, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, наведено дані про апробацію та впровадження результатів дослідження у практику, подано інформацію про структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі - «**Теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку творчого мислення в підлітковому віці**» подано аналіз методологічних підходів до досліджуваної проблеми у психологічній літературі. Зокрема, розглядалися дослідження розвитку мислення та особливості творчого мислення в підлітковому віці, особливості мотиваційної сфери підлітків, вплив мотивів на перебіг мисленнєвої діяльності підлітків.

У психолого-педагогічних дослідженнях значне місце відводилось проблематиці розвитку мислення учнів у різні вікові періоди (О.А. Беляєва, Л.Б. Проскуракова, П.Г. Попрядухіна, Л.Н. Черних, Р.Дж. Стернберг та ін.). У підлітковому віці в ході навчання відбуваються істотні зміни в розвитку мисленнєвої діяльності. Підліток вже здатний систематично вивчати основи наук. Зміст та логіка викладу навчальних дисциплін, характер засвоєння знань вимагає розвиненої здатності самостійно мислити, міркувати, порівнювати, узагальнювати і робити висновки (В.А. Крутецький, М.М. Шардаков).

Різні аспекти психології підлітків розглядалися у численних працях (П.П. Блонський, Л.С. Виготський, В.А. Крутецький, Л.І. Божович, Д.Б. Ельконін, А.К. Маркова, Д.І. Фельдштейн та ін.). Підлітковий період описується як важкий період, пов'язаний зі статевим дозріванням та виникненням почуття дорослості. Це пов'язано з усвідомленням своїх зростаючих можливостей, інтенсивним прагненням до самостійності, до утвердження себе серед оточуючих, потребою у визнанні їхніх прав та можливостей. Рушійною силою психічного розвитку підлітків є суперечність між потребою в самовдосконаленні і можливістю її реалізації у поведінці та діяльності.

Розвиток мислення в підлітковому віці описано у працях К.М. Гуревича, В.А. Крутецького, І.С. Лукіна, О.М. Сидорової, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейна та ін. Підлітковий період характеризується виникненням почуття дорослості. Це новоутворення впливає і на характеристики мислення: розвивається самостійність, критичність мислення – прагнення мати власну думку, свої погляди і судження з різних питань. Змінюється взаємовідношення мислення і мовлення, а також мислення і наочно-образного змісту сприймання, уявлення. Розвиток мисленнєвої діяльності позитивно впливає на удосконалення та активізацію всіх психічних процесів: уваги, сприймання, пам'яті. Значні зміни відбуваються і в інших психічних сферах підлітка. Це стосується емоційної, моральної і потребово-мотиваційної сфери. Деякі дослідники відзначають взаємозв'язок інтелектуального і особистісного розвитку підлітків (П.П. Блонський).

На думку ряду дослідників (Ж. Піаже, В.В. Давидов, П.Я. Гальперін), підлітковий період є переломним і в розвитку творчого мислення, в цей період закладаються основи як логічного, так і творчого мислення.

У підлітковому віці творче мислення отримує поштовх у розвитку, входить до системи внутрішньопсихічних зв'язків навчально-пізнавальної діяльності, закріплюється під контролем особистості (Д.І. Фельдштейн). Підлітки характеризуються власне допитливим ставленням до дійсності, інтересом до співставлення фактів та встановлення причин тих чи інших подій (З.І. Калмикова). Л.С.Виготський вважав визначальною рисою підліткового віку внутрішню тенденцію до продуктивності. На думку І.С. Кона, недостатньо гнучкий логічний апарат, незначний запас знань дають змогу підлітку творчо розв'язувати поставлені перед ним задачі та проблеми. Саме в цей період відбувається різке зростання індивідуальних відмінностей в розвитку самостійності мислення дітей, активності і постановці дослідницьких питань, в пошуку їх розв'язання (О.М. Матюшкіна). Тому підлітковий вік розглядається як сенситивний для розвитку творчого мислення.

У підлітковому віці змінюються і мотиви, пов'язані з навчальною діяльністю. Їх розвиток має декілька напрямків: 1) інтерес до окремих фактів поступається місцем інтересу до закономірностей, яким підпорядковуються явища природи; 2) інтереси стають стійкішими, активнішими, дієвішими; 3) інтереси диференціюються за сферою знань і набувають особистісного характеру (Т.В. Драгунова).

Аналіз психологічної літератури свідчить про те, що на розвиток творчого мислення у підлітковому віці впливає фундаментальна перебудова всіх сфер особистості (потребово-мотиваційної, вольової, самосвідомості та ін.). Лише позитивний розвиток підлітка свідчить про ефективний вплив цих змін на творче мислення (О.О. Беляєва). Однією з таких змін є перехід до більш збалансованої і включеної до свідомості мотивації. Творча діяльність в цей період має в основі не тільки спонтанні мотиви пізнання (як у молодшому шкільному віці), але й значною мірою ґрунтується на творчих цілях. Для підлітків творче пізнання стає значущим і підкріплюється позитивними емоціями (Я.О. Пономарьов).

При розробці проблеми творчого мислення в підлітковому віці численні дослідники відзначають значну роль навчальної діяльності для його формування (В.В. Давидов, А.К. Маркова, З.І. Калмикова, В.А. Крутецький, М.С. Лукін). Зміна змісту навчання сама по собі не веде до розумового розвитку, спеціальні мисленнєві операції та дії вимагають спеціально організованого навчання.

Забезпечити високий рівень розвитку творчого мислення учнів можливо тільки при підвищеній значущості мотивів, використанні спеціальних засобів (завдань, інструкцій, оцінок тощо), що формують структурні компоненти та механізми саморегуляції творчого мислення. Проблема впливу мотивації на розвиток творчого мислення відображена у численних психологічних дослідженнях. Вчені вважають, що мотивація є «новоутворенням» творчої навчально-пізнавальної діяльності школярів і виступає, як активність особистості, спрямована на оволодіння у ході цієї діяльності продуктивними мисленнєвими діями, які можуть використовуватися для творчого перетворення дійсності, навчально-пізнавальної та майбутньої професійної діяльності (А.К. Маркова, Р.С. Вайсман, Т.А. Ребеко, М.Г. Ярошевський та ін.).

Структура і динаміка мотиваційної сфери підлітків характеризується особливостями, зумовленими, з одного боку, віковими особливостями, з іншого - умовами навчання і виховання. У підлітковому віці істотно змінюється соціальна ситуація розвитку мотивації, а також особистості загалом. Динаміка розвитку мотивів відбувається наступним чином: на початку середньої школи інтерес до учіння підвищується за рахунок появи нових навчальних предметів, різних учителів, а потім до 6-7 класів знову знижується. У 8 класі мотивація знову дещо зростає у зв'язку з наближенням до необхідності визначення шляхів подальшого навчання, завершення середньої освіти (школа, коледж, ліцей) (Т.В. Драгунова).

Нині в сучасній освіті існує велика кількість способів розвитку і формування мотивації. Вони висвітлені у працях Б.Г. Ананьєва, А.К. Маркової, І.Я. Лернера, М.І. Махмутова, Ю.М. Кулюткіна та ін. Ділова гра, соціально-психологічний тренінг, розвивальні комп'ютерні ігри та інші активні методи дають можливість не тільки виявити актуально діючу систему мотивів кожного школяра, але й

цілеспрямовано змінювати її в процесі групової взаємодії. Останнє виступає чинником розвитку мисленнєвої діяльності і творчості школярів.

В низці праць аналізується вплив мотиваційного тренінгу на розвиток мотиваційної сфери підлітків, що передбачає формування внутрішніх пізнавальних мотивів учіння, спрямованого на усвідомлення домінуючих мотивів (С.С. Занюк, О.В. Сидоренко). Автори вказують на необхідність проведення спеціальних мотиваційних вправ для актуалізації мотивів, розвитку мотивації досягнення та інтересу до учбової діяльності. Зокрема зазначається, що розуміння мотивів, які спонукають людину до активності, дає змогу цілеспрямовано впливати на її поведінку і діяльність. Аналіз і актуалізація мотивів має важливе значення для управління діяльністю. Знання, одержані під час мотиваційного тренінгу, спонукають учнів до самостійного прагнення використовувати новий досвід в різних ситуаціях, спрямовують на досягнення певного результату, підтримують енергію і наполегливість, допомагають подолати апатію і втому тощо. Актуалізуючи певні мотиви, змінюючи їх ієрархію (місце, ранг), використовуючи додаткові мотиви, можна керувати власною поведінкою. Результативність мотиваційних вправ вища за умови взаємодії всіх психічних і особистісних показників, особливо мислення.

Розв'язання проблеми управління розвитком і формуванням творчого мислення пов'язане з необхідністю глибшого вивчення регуляційних процесів у творчій мисленнєвій діяльності (Д.Б. Богоявленська, А.В. Брушлінський, Т.Т. Богданова, С.Л. Рубінштейн, О.Д. Телегіна, О.К. Тихомиров та ін.). Стосовно підліткового віку ця проблема розв'язана меншою мірою. Зокрема, залишаються недостатньо розробленими такі питання: особливості взаємозв'язку мотивації та творчого мислення протягом підліткового віку; диференційований аналіз структурних компонентів творчого мислення (вербального і невербального), на які мотивація впливає більшою мірою; зміна динаміки творчого мислення в умовах цілеспрямованої організації навчально-пізнавальної діяльності на основі актуалізації навчальної мотивації та домінуючих мотивів; визначення груп мотивів, що мають різний вплив на зміну рівня творчого мислення та його окремих показників.

У другому розділі - **«Аналіз результатів дослідження впливу мотивації на творче мислення підлітків»** розкривається загальна стратегія емпіричного дослідження, обґрунтовується організація та вибір методик, а також подано кількісний і якісний аналіз результатів констатувального етапу дослідження з використанням методів математичної статистики.

З метою реалізації завдань емпіричного дослідження, які полягали у вивченні особливостей розвитку творчого мислення, дослідженні структури мотиваційної сфери учнів та вивченні особливостей взаємозв'язку творчого мислення та мотивації, нами розроблена методика дослідження, яка включала використання наступних методів та процедур: тест Торренса «Закінчи рисунок» (короткий варіант в адаптації І.С. Аверіної і О.І. Щєбланової) для вивчення невербального творчого мислення; тест Торренса, Гілфорда «Незвичайне використання» для вивчення вербального творчого мислення; методика виявлення усвідомленості різних компонентів мотиву, розроблена Є.П. Ільїним; методика вивчення домінуючих

мотивів, розроблена В.П. Шуманом; тест часової перспективи Ж. Нюттена, модифікований А.Б. Орловим, для вивчення усвідомлення значущості учіння; методика «Вільні завдання» для дослідження рівня навчально-пізнавальних інтересів (Л.М. Фрідман, Т.А. Пушкіна, І.Я. Каплунович); методика «Незакінчене рішення» для дослідження внутрішніх мотивів навчальної діяльності в учнів та сили їх вираженості (Л.М. Фрідман, Т.А. Пушкіна, І.Я. Каплунович); психографічний тест, розроблений В.Г. Леонтьєвим, для вимірювання властивостей мотиву та рівня мотивації.

Загальна кількість учнів, що брали участь у констатувальній серії дослідження, склала 129 осіб (6 клас – 43 особи, 7 клас – 45 осіб, 8 клас - 41 особа).

Для обробки кількісних результатів використовувалися методи математичної статистики: χ^2 -критерій Пірсона; коефіцієнт рангової кореляції r_s -Спірмена, Т-критерій Вілкоксона, U-критерій Манна-Уїтні, ϕ^* -кутове перетворення Фішера.

Вивчення творчого мислення ґрунтувалося на з'ясуванні показників вербальної та невербальної біглості, гнучкості та оригінальності. Результати дослідження за вказаними показниками представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Середні значення показників творчого мислення учнів 6-8 класів

Показники творчого мислення		6 клас	7 клас	8 клас
Невербальне мислення	біглість	9,1	9,3	9,3
	гнучкість	6,6	6,7	6,3
	оригінальність	42,0	43,6	42,7
Вербальне мислення	біглість	44,2	47,3	44,9
	гнучкість	47,6	51,1	50,0
	оригінальність	44,9	48,2	46,8

З'ясовано, що середні значення показників вербального і невербального мислення у підлітків різних класів відрізняються, що свідчить про нерівномірність у розвитку цих показників. Так, наприклад, середнє значення показника оригінальності вербального мислення у 7-му класі дещо зростає у порівнянні з 6-м класом, але у 8-му класі знову спостерігається незначне його зниження. Спостерігається незначне зростання середнього значення показника гнучкості невербального мислення у 7-му класі і його зниження у 8-му. Це можна пояснити особливостями розвитку мислення і особистості загалом в підлітковому віці, зокрема, зниженням інтересу до творчих видів діяльності, використанням шаблонів та стереотипів при виконанні завдань.

Крім цього, визначався рівень вербального та невербального творчого мислення підлітків. Результати свідчать про те, що досліджувані вербальні і невербальні компоненти творчого мислення у школярів 6-8 класів розвиваються нерівномірно,

для них характерні відносні підйоми (в 6-7-х класах) і спади (у 8-х класах) в розвитку. Показники невербального творчого мислення порівняно з показниками вербального мислення знаходяться на нижчому рівні.

Аналіз результатів вивчення показників мотивації показав, що кожна вікова група відрізняється особливостями прояву домінуючих мотивів, рівнем усвідомленості і неусвідомленості учбової мотивації, силою, рівнем спонукання і дієвістю мотивів. Аналіз одержаних за тестом В.П. Шумана даних дав змогу з'ясувати характерні особливості розвитку домінуючих мотивів. Одержані у балах дані свідчать, що протягом підліткового віку показники домінуючих мотивів відрізняються особливостями домінування (табл.2).

Таблиця 2

Середні значення домінуючих мотивів у підлітків 6-8 класів

Домінуючі мотиви	Класи		
	6	7	8
Пізнавальний	17,21	17,02	17,41
Самоствердження	22,68	19,45	18,61
Майбутньої професії	21,64	22,39	24,76

Виявлено деяке зменшення мотиву самоствердження в учнів 7 і 8 класів. У 7-8 класах значущим стає мотив майбутньої професії. У кожному класі визначався домінуючий мотив: у 6-х класах - мотив самоствердження, у 7-х класах - мотив майбутньої професії, у 8-х класах - мотив майбутньої професії. Слід зазначити, що пізнавальний мотив у учнів є менш значущим.

Якщо порівняти міру вираженості мотивів у підлітків різних класів, то більша частина учнів знаходилася на низькому рівні (6 клас – 52%, 7 клас – 47%, 8 клас – 41%). До середнього рівня віднесені учні 6-х класів – 33%, 7-х – 36 %, 8-х – 39 %. До високого рівня розвитку мотивів віднесені 15% учнів 6-х класів, 17% - 7-х, 20% - 8-х класів. Ці дані свідчать, що високого рівня вираженості мотивів досягає порівняно невелика частина підлітків.

З метою вивчення зовнішньої і внутрішньої мотивації учнів 6-8 класів використовувався тест часової перспективи Ж.Нюттена, «Незакінчене речення», «Вільні завдання» Л.М.Фрідмана, Т.А.Пушкіної, І.Я.Каплунович. Результати дослідження показали, що при розподілі підлітків за групами залежно від домінування зовнішньої мотивації, найбільші значення зафіксовані щодо середнього та високого рівня розвитку мотивації учіння. Так, у 6-му класі середній рівень розвитку зовнішньої учбової мотивації мають 44% учнів, у 7-му - 39%, у 8-му - 38%. У 6-му класі високий рівень розвитку зовнішньої учбової мотивації мають 39% учнів, у 7-му - 47%, у 8-му - 60%. За показником внутрішньої учбової мотивації виявлена більша кількість учнів з низьким рівнем її розвитку (у 6-му класі - 40%, у 7-му - 39%, у 8-му - 36%).

При вивченні мотиваційної сфери використовувався психографічний тест В.Г. Леонтьєва. За його допомогою було виявлено такі мотиваційні характеристики:

сила мотиву, потенціал дієвості, рівень спонукання мотиву. Було виділено п'ять рівнів сили мотиву (низький, нижчий за середній, середній, вищий за середній та високий). Для підлітків характерними є невисокі рівні розвитку показників мотиваційної сфери. Властивості мотиву: сила мотиву, мотив дієвості і рівень спонукання знаходяться на першому і третьому рівні, що характеризують слабкість мотивації і тенденцію до регресії.

Вивчення взаємозв'язку між показниками творчого мислення і мотивації в підлітковому віці здійснювалося шляхом визначення рангової кореляції за Спірменом. При $p \leq 0,01$ рівень статистичної значущості знаходиться в межах 1% похибки, при $p \leq 0,05$ – в межах 5% похибки. Характер кореляційних зв'язків між показниками творчого мислення і мотивації в учнів 6-х класів показав, що між невербальними показниками творчого мислення і мотивації існує статистично значущий зв'язок: між гнучкістю і мотивами потребового блоку ($r_s=0,438$; $p \leq 0,01$); між оригінальністю і мотивами самоствердження ($r_s=0,521$; $p \leq 0,01$); між оригінальністю і мотивами потребового блоку ($r_s=0,461$; $p \leq 0,01$); між оригінальністю і силою мотиву ($r_s=0,438$; $p \leq 0,01$); між біглистю і мотивами самоствердження ($r_s=0,312$; $p \leq 0,05$), мотивами потребового блоку ($r_s=0,339$; $p \leq 0,05$), зовнішньою учбовою мотивацією ($r_s=0,348$; $p \leq 0,05$); між гнучкістю і мотивами самоствердження ($r_s=0,323$; $p \leq 0,05$), мотивами майбутньої професії ($r_s=0,341$; $p \leq 0,05$), зовнішньою учбовою мотивацією ($r_s=0,322$; $p \leq 0,05$); між оригінальністю і мотивами майбутньої професії ($r_s=0,318$; $p \leq 0,05$), зовнішньої учбової мотивації ($r_s=0,321$; $p \leq 0,05$). Виявлено також кореляційні зв'язки між вербальними показниками творчого мислення і мотивації: між біглистю і силою мотиву ($r_s=0,689$; $p \leq 0,01$); між гнучкістю і мотивом самоствердження ($r_s=0,598$; $p \leq 0,01$); між оригінальністю і мотивами самоствердження ($r_s=0,501$; $p \leq 0,01$), мотивами потребового блоку ($r_s=0,602$; $p \leq 0,01$), зовнішньою учбовою мотивацією ($r_s=0,407$; $p \leq 0,01$); між біглистю і мотивами самоствердження ($r_s=0,334$; $p \leq 0,05$), мотивами потребового блоку ($r_s=0,334$; $p \leq 0,05$), зовнішньою мотивацією ($r_s=0,354$; $p \leq 0,05$); між гнучкістю і мотивами майбутньої професії ($r_s=0,341$; $p \leq 0,05$), мотивами потребового блоку ($r_s=0,361$; $p \leq 0,05$), цільового блоку ($r_s=0,330$; $p \leq 0,05$), зовнішньої учбової мотивації ($r_s=0,306$; $p \leq 0,05$); між оригінальністю і мотивами майбутньої професії ($r_s=0,335$; $p \leq 0,05$), мотивами «внутрішнього фільтра» ($r_s=0,341$; $p \leq 0,05$), силою мотиву ($r_s=0,361$; $p \leq 0,05$).

Результати показали, що творче мислення не пов'язане з такими показниками мотивації, як мотиви «внутрішнього фільтра», внутрішня учбова мотивація, потенціал дієвості, рівень спонукання мотиву. Показники творчого мислення значуще пов'язані з показниками мотивації: мотивами самоствердження, потребового блоку, зовнішньої учбової мотивації, силою мотиву. Між невербальною і вербальною оригінальністю творчого мислення і показниками мотивації виявився значущий кореляційний зв'язок. Це свідчить про те, що для учнів 6-х класів численні показники мотивації не впливають на розвиток творчого мислення.

Порівняно з учнями 6-го класу, в учнів 7-го класу характер взаємозв'язків змінюється. З'являються інші значущі кореляції, які були відсутні в учнів 6 класу. Зокрема, між невербальною оригінальністю і потенціалом дієвості ($r_s=0,532$; $p \leq 0,01$),

рівнем спонукання мотиву ($r_s=0,576$; $p\leq 0,01$). Крім цього, слід зазначити, що в 7-х класах збільшується значущість кореляційних зв'язків з такими показниками мотивації, як мотив майбутньої професії, мотиви цільового блоку. Результати аналізу кореляційних зв'язків між показниками творчого мислення і мотивації в учнів 7 класів свідчать про те, що кількість кореляційних зв'язків збільшилася (між невербальними показниками творчого мислення загальна кількість зв'язків склала 13: між біглистю і мотивом самоствердження ($r_s=0,331$; $p\leq 0,05$), мотивом внутрішньої учбової мотивації ($r_s=0,355$; $p\leq 0,05$); між гнучкістю та пізнавальним мотивом ($r_s=0,348$; $p\leq 0,05$), мотивом майбутньої професії ($r_s=0,351$; $p\leq 0,05$), силою мотиву ($r_s=0,366$; $p\leq 0,05$); оригінальністю і мотивом самоствердження ($r_s=0,337$; $p\leq 0,05$), «внутрішнього фільтра» ($r_s=0,358$; $p\leq 0,05$), зовнішньої учбової мотивації ($r_s=0,345$; $p\leq 0,05$); між оригінальністю та мотивом майбутньої професії ($r_s=0,560$; $p\leq 0,01$), потребового блоку ($r_s=0,543$; $p\leq 0,01$), силою мотиву ($r_s=0,687$; $p\leq 0,01$), потенціалу дієвості ($r_s=0,532$; $p\leq 0,01$), рівня спонукання ($r_s=0,576$; $p\leq 0,01$). Між вербальними показниками і мотивами виявлено 18 зв'язків: з них 9 знаходиться в межах 1% похибки і 9 – в межах 5% похибки. Разом з тим, змінилася значущість кореляційних зв'язків між творчими і мотиваційними показниками, а показники вербальної і невербальної оригінальності взаємопов'язані майже з усіма показниками мотивації.

У підлітків 8-го класу характер і значущість кореляційних зв'язків різко зменшується. Між невербальними показниками творчого мислення і мотивації виявлено 11 кореляційних зв'язків: з них 6 знаходиться в межах 1% похибки і 5 – в межах 5% похибки. Між вербальними показниками творчого мислення і мотивації виявлено 17 зв'язків: з них 7 знаходяться в межах 1% похибки і 10 – в межах 5% похибки. Для учнів 8-х класів характерні кореляційні зв'язки між показниками творчого мислення і мотивом майбутньої професії, мотивом потребового блоку, зовнішньою учбовою мотивацією, рівнем спонукання мотиву, силою мотиву.

Одержані дані показали, що зв'язок між показниками творчого мислення і показниками мотивації в 6-8 класах виявлено не за всіма показниками. Показники творчого мислення (біглисть, гнучкість, оригінальність) тісно пов'язані з такими мотиваційними показниками, як мотив самоствердження, мотив майбутньої професії, мотиви потребового блоку, зовнішня учбова мотивація. Меншою мірою визначені зв'язки з такими показниками, як пізнавальний мотив (6-8 класи), мотив «внутрішнього фільтра», внутрішня учбова мотивація, потенціал дієвості, рівень спонукання мотиву (6 клас). Кількість кореляційних зв'язків зростає від 6-го до 8-го класу, а у 8-му класі їх кількість зменшується (6 клас – 27 кореляційних зв'язків, 7 клас – 31 кореляційний зв'язок, 8 клас – 28 кореляційних зв'язків). З вербальними показниками творчого мислення мотиваційні показники в 6-8 класах тісніше взаємопов'язані, ніж з невербальними показниками. Такі результати свідчать про те, що в умовах традиційного навчання і у підлітків формується учбова мотивація, яка не є значущим чинником, що регулює досягнення високих показників творчого мислення. З метою перетворення мотиваційної сфери підлітків і підвищення регулюючої функції учбових мотивів проводився формувальний експеримент, в

основу якого було покладено психолого-педагогічну програму розвитку мотиваційної сфери.

У третьому розділі - **«Розвиток творчого мислення підлітків у процесі використання програми розвитку мотиваційної сфери»** представлено теоретичне обґрунтування і методику формувального експерименту та його результати.

З метою розвитку мотивації та її впливу на творче мислення підлітків нами було розроблено психолого-педагогічну програму, складовою якої був тренінг розвитку мотиваційної сфери. Ми опиралися на положення С.Л. Рубінштейна про те, що мотивація являє собою детермінацію, яка реалізується через психіку; результати досліджень Є.П. Ільїна про мотивацію як процес, що перетворює зовнішні впливи у внутрішні спонукання, а також про те, що формувати мотиваційну сферу особистості можна, впливаючи на особистісні утворення суб'єкта, такі як його інтереси і нахили, моральні принципи, самооцінка. Цей підхід виступив теоретичним підґрунтям розробки програми мотиваційного тренінгу в низці досліджень С.С. Занюка, А.К. Маркової, Л.Б. Проскурякової, Л.К. Золотих, Є.В. Сидоренко, Л.М. Фрідмана.

Під час організації мотиваційного тренінгу ми враховували вікові особливості підлітків, їх спрямованість, інтереси, прагнення. В основу мотиваційного тренінгу покладена ідея про те, що перетворення мотиваційної сфери підлітків приведе до більш інтенсивного і гармонійного розвитку інтелектуальних і творчих компонентів особистості. У ході тренінгу відбувається постійне спонукання до виконання певної діяльності, орієнтування на досягнення певного результату, підтримки енергії і наполегливості, подолання незацікавленості, апатії і втоми.

При формуванні мотиваційного тренінгу ми спиралися на такі положення: врахування значущих мотивів (розуміння, усвідомлення необхідності певної діяльності, але позбавлене спонукальної функції) у мотиваційній структурі особистості школяра; розвиток нових мотивів, потреб і цінностей за допомогою зміщення емоційних переживань з результату на процес, на засоби і проміжні операції; використання мотиваційного переключення вже існуючих мотиваційних відношень (позитивного ставлення, інтересу, любові до чогось), які спрямовуються на новий предмет чи зміст; застосування механізму мотиву емоційного зумовлення (поширення емоційного переживання на новий зміст або на новий предмет); створення позитивного впливу на мотивацію пояснення власних невдач недостатніми зусиллями; формування продуктивних пізнавальних дій, які сприяли б виникненню і розвитку творчих пізнавальних інтересів і здібностей.

Визначальним у програмі розвитку мотиваційної сфери підлітків було припущення про те, що на основі формування засобів мотиваційної регуляції і стійкого взаємозв'язку когнітивних і особистісних компонентів, процес творчого мислення підлітків буде здійснюватися на вищому рівні.

Метою формувального експерименту є удосконалення і розвиток учбової мотивації, домінуючих мотивів шляхом включення підлітків до активної інтелектуальної діяльності (розв'язання творчих задач).

Програма мотиваційного тренінгу включала три етапи. Перший етап (орієнтувальний) тривав 2 заняття. Його мета полягала у емоційному об'єднанні

учасників групи, активізації бажання удосконалюватися. Зміст занять склали психотехнічні вправи, спрямовані на самовизначення і самоусвідомлення своїх особистісних якостей, специфіки здібностей та інтересів. Другий етап (розвивальний) тривав 25 занять. Його мета полягала у формуванні учбової мотивації, широкого спектру здібностей, визначенні кола стійких інтересів, формуванні навичок самоаналізу, внутрішніх критеріїв самооцінки, цінностей, переконань. На третьому етапі (закріплення), який тривав 3 заняття, ми ставили за мету актуалізувати особистісні ресурси підлітків, створити умови для застосування знань, умінь і навичок у повсякденному житті.

У процесі проведення занять використовувалися ігрові методи, методи групової дискусії, ділові ігри, розв'язання проблемних ситуацій, проєктивні методики малюнквого і вербального типів. Формувальний експеримент було проведено з групою, яка налічувала 80 учнів (6-і класи - 30 учнів, 7-і класи – 25 учнів, 8-і класи – 25 учнів). Контрольна група представлена такою самою кількістю підлітків (відповідно 30, 25, 25 учнів). Тренінгові групи склалися з 10-15 осіб. Всього було 6 тренінгових груп. Заняття проводились впродовж 2009-2010 навчального року у школі № 1 м. Умані (тривалість заняття - 60–90 хвилин, один раз на тиждень).

З метою перевірки дієвості мотиваційного тренінгу після проведення формувального експерименту проводився контрольний зріз для виявлення закономірностей динаміки творчих компонентів мислення і показників мотивації.

Динаміка розвитку показників творчого мислення показує, що до проведення програми розвитку мотиваційної сфери значення оригінальності у підлітків 8-х класів були значно нижчі, ніж показники у підлітків 7-х класів. Після використання програми розвитку середні значення у 8-х класах значуще зросли на 1% рівні.

Специфіка тренінгу розвитку мотиваційної сфери на відміну від традиційних комунікативних і особистісних тренінгів полягає в тому, що важливим завданням кожного заняття є створення мотиваційного поля готовності. Мотиваційна готовність – це відповідний емоційний та інтелектуальний настрій суб'єкта, спрямований на свідоме виконання певної діяльності.

Після реалізації програми розвитку мотиваційної сфери підлітків проводився контрольний замір основних показників мотивації та творчого мислення в експериментальних та контрольних групах. Аналіз одержаних даних свідчить про те, що після застосування програми розвитку мотивації в досліджуваних експериментальних груп відбулися значущі зміни практично за всіма показниками творчого мислення, що є доказом її ефективності.

Крім цього, визначався загальний рівень розвитку творчого мислення у досліджуваних експериментальних і контрольних груп. Після використання програми розвитку мотиваційної сфери в експериментальних групах збільшився відсоток учнів з високим рівнем творчого мислення, а у контрольних групах зафіксовані лише незначні зміни. Виявлено зміни рівня і динаміки мотивації: відбулося зростання середніх значень показників домінуючих мотивів в досліджуваних експериментальних груп, водночас у досліджуваних контрольних груп середні значення домінуючих мотивів майже не змінились.

Розподіл підлітків за групами залежно від рівня розвитку творчого мислення представлено в таблиці 3.

Таблиця 3

**Розподіл учнів експериментальних і контрольних груп
за рівнями творчого мислення (%)**

Групи	Клас	До формувального експерименту			Після формувального експерименту		
		Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Експериментальна	6	23	47	30	51	39	10
	7	26	45	29	54	37	9
	8	22	48	30	61	32	7
Контрольна	6	25	44	31	13	33	54
	7	27	41	32	17	38	45
	8	20	48	32	17	45	38

Виявлено зміни рівня і динаміки мотивації: відбулося зростання середніх значень показників домінуючих мотивів в досліджуваних експериментальних груп, водночас у досліджуваних контрольних груп середні значення домінуючих мотивів майже не змінились.

На підставі вищенаведених результатів можна зробити висновок про те, що спеціальна організація програми розвитку мотиваційної сфери підлітків вплинула на розвиток усвідомленості і підвищення значущості пізнавальної мотивації. Збільшився рівень значущості внутрішньої учбової мотивації і зменшився рівень зовнішньої, у контрольних класах показники внутрішньої учбової мотивації залишилися без змін, в той же час показники зовнішньої мотивації зросли.

Дані контрольного етапу дослідження показали, що після реалізації програми розвитку мотиваційної сфери в досліджуваних експериментальних класів спостерігалися зміни практично за всіма показниками творчого мислення і мотивації. У 6-х класах виявлено збільшення показників вербального (Б, Г, О) і невербального (Г, О) творчого мислення на 1%-му рівні значущості, показник невербальної біглості - на 5%-му рівні значущості. У 7-х класах спостерігалися відмінності на значущих рівнях: на 1%-му рівні для невербальної і вербальної оригінальності, на 5%-му рівні для невербальної біглості, гнучкості. У 8-х класах на 1%-му рівні для невербальної гнучкості, оригінальності, вербальної біглості і оригінальності, на 5%-му рівні для невербальної гнучкості.

Аналізуючи загальний рівень розвитку творчого мислення ми виявили, що після використання програми розвитку мотиваційної сфери в контрольних класах загальний рівень розвитку майже не змінився, водночас в експериментальних класах показники з низького рівня розвитку творчого мислення перемістилися на середній і високий рівні. Нами зафіксовані значущі відмінності між показниками творчого

мислення та мотивації в досліджуваних експериментальних класів, що свідчить про ефективність розробленої програми розвитку мотиваційної сфери підлітків.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретико-методологічний аналіз та емпіричне дослідження проблеми виявлення впливу мотивації на розвиток творчого мислення в підлітковому віці, що дало підстави зробити наступні висновки:

1. Теоретичний аналіз зарубіжних та вітчизняних досліджень з проблеми творчого мислення та впливу мотивації на його розвиток у підлітковому віці виявив, що ця проблематика є донині малодослідженою.

Теоретико-методологічний огляд проблеми взаємозв'язку мотивації і мислення дозволив узагальнити існуючі підходи у такі напрямки: дослідження впливу різних груп мотивів на продуктивність мислення; дослідження психологічних механізмів, зумовлених зміною структури мисленнєвого процесу як на усвідомлюваному, так і на неусвідомлюваному рівнях; дослідження змістових і динамічних характеристик мотивації, що підвищують позитивний вплив мотивів на результати мислення; дослідження особливостей взаємозв'язку мотивації і творчого мислення.

Головне новоутворення підліткового періоду - почуття дорослості, яке впливає на характеристики мислення: розвивається самостійність, критичність мислення – прагнення мати власну думку, свої погляди і судження з різних питань; змінюється взаємовідношення мислення і мовлення, а також мислення і наочно-образного змісту сприймання, уявлення. Разом з тим, саме в цей період відзначається різке зниження рівня мотивації до навчання.

Розвиток творчого мислення підлітків пов'язаний з особливостями їх особистісного розвитку, зокрема, мотиваційної сфери. Аналіз особливостей розвитку мотивації в підлітковому віці показав, що основою зрілих форм пізнавальних і соціальних мотивів є наявність сильного внутрішнього пізнавального мотиву, який виявляється в стійкому інтересі до виявлення узагальнених закономірностей у навчальному предметі і до способів отримання знань, в інтересі до колективних форм спільної діяльності, до використання результатів учбової роботи в соціально значущих видах діяльності. Важливим чинником у розвитку особистості підлітка є розвиток високого рівня учбової мотивації.

2. Результати емпіричного дослідження виявили, що упродовж підліткового віку спостерігається нерівномірність у розвитку показників творчого вербального і невербального мислення; стрибкоподібні зміни вербальної і невербальної оригінальності; учні 6-х, 7-х та 8-х класів відрізняються особливостями прояву домінуючих мотивів, рівнем усвідомленості і неусвідомленості учбової мотивації, силою, рівнем спонукання і дієвістю мотивів. Загалом для підлітків характерний низький рівень показників розвитку мотиваційної сфери. Такі властивості мотиву, як сила мотиву, мотив дієвості і рівень спонукання знаходяться на першому(низькому) і третьому (середньому) рівнях серед п'яти, виділених нами, що свідчить про слабкість мотивації і тенденцію до регресії.

3. Одержані дані свідчать про те, що показники творчого мислення (біглисть, гнучкість, оригінальність) тісно пов'язані з такими мотиваційними показниками, як

мотив самоствердження, мотив майбутньої професії, мотиви потребового блоку, зовнішня учбова мотивація. Меншою мірою виявляються зв'язки творчого мислення з такими показниками, як пізнавальний мотив, мотив «внутрішнього фільтра», внутрішня учбова мотивація, потенціал дієвості, рівень спонукання мотиву. Кількість значущих кореляційних зв'язків між показниками творчого мислення та мотивації підлітків зростає від 6-го до 8-го класу, а у 8-х класах їх кількість зменшується. З вербальними показниками творчого мислення мотиваційні показники в 6-8 класах тісніше взаємопов'язані, ніж з невербальними показниками.

4. З метою розвитку мотивації та її впливу на творче мислення підлітків розроблено та апробовано програму розвитку мотиваційної сфери. Програма ґрунтується на положенні про те, що на основі формування засобів мотиваційної регуляції і стійкого взаємозв'язку когнітивних і особистісних компонентів, процес творчого мислення підлітків буде здійснюватися на вищому рівні.

Змістовно програма охопила наступні напрями: врахування значущих мотивів у мотиваційній структурі особистості школяра; розвиток нових мотивів, потреб і цінностей за допомогою зміщення емоційних переживань з результату на процес, на засоби і проміжні операції; використання мотиваційного переключення вже існуючих мотиваційних відношень, які спрямовуються на новий предмет чи зміст; застосування механізму мотиву емоційного зумовлення; створення позитивного впливу на мотивацію пояснення власних невдач недостатніми зусиллями; формування продуктивних пізнавальних дій, які сприяли б виникненню і розвитку творчих пізнавальних інтересів і здібностей.

У процесі реалізації програми розвитку мотиваційної сфери підлітків в експериментальних класах виявлено значущі відмінності між показниками творчого мислення та мотивації, що є свідченням її ефективності.

Відбулися і якісні зміни у структурі мотиваційної сфери підлітків: підвищилася значущість внутрішньої учбової мотивації, мотивів цільового блоку, «внутрішнього фільтра», таких властивостей, як сила мотиву, рівень спонукання, потенціал дієвості.

У результаті використання програми розвитку мотиваційної сфери у підлітків збільшився рівень значущості внутрішньої учбової мотивації і зменшився рівень зовнішньої, у контрольних класах показники внутрішньої учбової мотивації залишилися без змін, водночас як показники зовнішньої мотивації зросли.

Представлені дані дають підстави зробити висновок про ефективність розробленої експериментальної програми розвитку мотиваційної сфери підлітків та її вплив на показники творчого мислення.

Наше дослідження не претендує на остаточне вирішення проблеми, тому перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у вивченні впливу навчання у різних загальноосвітніх закладах освіти (ліцеї, коледжі) на розвиток мотивації в підлітковому та юнацькому віці, а також взаємозв'язку мотивації та показників творчого мислення у студентів вищих закладів освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Коваленко А.Б. Теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку творчого мислення в підлітковому віці / А.Б. Коваленко, І.П. Якимчук // Актуальні проблеми психології. Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В.О. Моляко. – Т.12. - Вип.6. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 118-125.
2. Коваленко А.Б. Проблеми підлітка в сучасній сім'ї / А.Б. Коваленко, І.П. Якимчук // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 498-499. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2010. - С. 49-53.
3. Якимчук І.П. Особливості розвитку творчого мислення і мотивації в учнів 6-8 класів / І.П.Якимчук // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць. - К.:Фенікс, 2011. – Вип. 12.- С. 197-205.
4. Якимчук І.П. Програма розвитку мотиваційної сфери підлітків / І.П. Якимчук // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – К: Вид-во «Фенікс», 2011. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 13. - С. 476-484.
5. Якимчук І.П. Особливості дослідження впливу мотивації на розвиток творчого мислення підлітків / І.П. Якимчук // Наука і освіта. Тематичний спецвипуск «Когнітивні процеси та творчість». - Південний науковий Центр НАПН України – Одеса, 2010. – С. 302-306.
6. Якимчук І.П. Вплив мотивів на характер і продуктивність мисленнєвої діяльності підлітків / І.П. Якимчук // Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Чернівці: Книга - ХХІ, 2009. – С. 361-366.
7. Якимчук І.П. Особливості розвитку творчого мислення та мотивації в підлітковому віці / І.П. Якимчук // Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річчю від дня народження Г.С.Костюка. – Т. II. – К.: ДС «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010.- С. 314-318.
8. Якимчук І.П. Педагогічні здібності викладача ВНЗ / І.П. Якимчук // Формування готовності викладача вищого навчального закладу до професійної готовності: матеріали регіонального науково-методичного семінару. – Умань: ПП Жовтий, 2010. – С. 95- 97.
9. Якимчук І.П. Розвиток творчого мислення в підлітковому віці / І.П. Якимчук // Проблеми психології творчості: Тези доп. Всеукраїнського науково-методичного семінару. – Умань: ПП Жовтий, 2011. – С. 119-120.
10. Якимчук І.П. Проблема соціалізації підлітка в сучасній сім'ї / І.П. Якимчук // Сім'я як чинник формування особистості дошкільника, учня, студента: матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2012. – С. 113-116.
11. Якимчук І.П. Особливості застосування психологічного консультування в різних сферах / І.П. Якимчук // Становлення професійних якостей практичного

психолога у різних галузях діяльності: матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2012. – С. 53-54.

12. Якимчук І.П. Основні запити в сфері психолого-педагогічного консультування щодо взаємодії з дітьми різного віку / І.П. Якимчук // Актуальні проблеми та особливості діяльності психолога в закладах освіти: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. – С. 123-126.

АНОТАЦІЯ

Якимчук І.П. Вплив мотивації на розвиток творчого мислення в підлітковому віці. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2012.

Дисертацію присвячено проблемі розвитку творчого мислення в підлітковому віці та впливу мотивації на цей процес.

У роботі представлено теоретичний аналіз проблеми дослідження, який свідчить про те, що розвиток творчого мислення підлітків пов'язаний з особливостями їх особистісного розвитку, зокрема, мотиваційної сфери. Показники творчого мислення (біглисть, гнучкість, оригінальність) тісно пов'язані з такими мотиваційними показниками, як мотив самоствердження, мотив майбутньої професії, мотиви потребового блоку та зовнішньою учбовою мотивацією.

Подано опис розробленої програми розвитку мотиваційної сфери, яка ґрунтується на припущенні про те, що на основі формування засобів мотиваційної регуляції та стійкого взаємозв'язку когнітивних і особистісних компонентів, процес творчого мислення підлітків буде здійснюватися на вищому рівні.

Порівняльний аналіз рівня розвитку основних показників свідчить про те, що відбулися і якісні зміни: у структурі мотиваційної сфери підвищилася значущість внутрішньої учбової мотивації, мотивів цільового блоку, «внутрішнього фільтра», таких властивостей, як сила мотиву, рівень спонукання, потенціал дієвості. Ці дані дають підстави зробити висновок про ефективність розробленої програми розвитку мотиваційної сфери.

Ключові слова: творче мислення, мотивація, мотиви, показники мотивації, гнучкість, оригінальність, біглисть мислення, вербальне мислення, невербальне мислення.

АННОТАЦИЯ

Якимчук И.П. Влияние мотивации на развитие творческого мышления в подростковом возрасте. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Киевский университет имени Бориса Гринченка, Киев, 2012.

Диссертация посвящена проблеме развития творческого мышления в подростковом возрасте и влияния мотивации на этот процесс.

В работе представлен теоретический анализ проблемы исследования, который свидетельствует о том, что развитие творческого мышления подростков связано с особенностями их личностного развития, в частности, мотивационной сферы.

Результаты эмпирического исследования выявили, что на протяжении подросткового возраста наблюдается неравномерность в развитии показателей творческого вербального и невербального мышления; скачкообразные изменения вербальной и невербальной оригинальности; каждая возрастная группа отличается особенностями проявления доминирующих мотивов, уровнем осознанности и неосознанности учебной мотивации, силой, уровнем побуждения и действенностью мотивов. В общем для подростков характерен низкий уровень показателей развития мотивационной сферы. Свойства мотива: сила мотива, мотив действенности и уровень побуждения характеризуют слабость мотивации и тенденцию к регрессии.

Показатели творческого мышления (беглость, гибкость, оригинальность) тесно связаны с такими мотивационными показателями, как мотив самоутверждения, мотив будущей профессии, мотивы потребностного блока, внешняя учебная мотивация. В меньшей степени проявляются связи с такими показателями, как познавательный мотив, мотив «внутреннего фильтра», внутренняя учебная мотивация, потенциал действенности, уровень побуждения мотива.

Представлено описание разработанной программы развития мотивационной сферы, в основу которой положено предположение о том, что на основе формирования средств мотивационной регуляции и стойкой взаимосвязи когнитивных и личностных компонентов, процесс творческого мышления подростков будет осуществляться на высшем уровне.

Сравнительный анализ уровня развития основных показателей свидетельствует о том, что произошли и качественные изменения: в структуре мотивационной сферы повысилась значимость внутренней учебной мотивации, мотивов целевого блока, «внутреннего фильтра», таких свойств, как сила мотива, уровень побуждения, потенциал действенности. Эти данные дают основания сделать вывод об эффективности разработанной программы развития мотивационной сферы.

Ключевые слова: творческое мышление, мотивация, показатели мотивации, гибкость, оригинальность, беглость мышления, вербальное мышление, невербальное мышление.

ANNOTATION

Yakimchuk I.P. Influence of motivation on the development of creative thinking in the adolescence. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Psychological Sciences on the specialty 19.00.07 – pedagogical and developmental psychology. – Kyiv University after Borys Grinchenko, Kyiv, 2012.

The dissertation is devoted to the problem of the development of creative thinking in adolescence and influence of motivation on this process.

The theoretical analyses of the problem of the investigation, which shows that the development of teenagers' creative thinking is connected with the peculiarities of their personal development, in particular, motivational sphere, is given in the dissertation. The characteristics of creative thinking (fluency, flexibility, originality) are closely connected with such motivational indicators as motive of self-affirmation, motive of future profession, motives of unit of needs, external educational motivation. Description of the designed program of development of motivational sphere is given, which is based on the assumption that on the basis of forming the means of motivational regulations and stable interconnection of cognitive and personal components, process of creative thinking of teenagers will be realized on the higher level.

Comparative analyses of the level of development of main indices shows that qualitative changes also took place: in the structure of motivational sphere the significance of internal educational motivation, motives of destination block, "internal filter", such qualities as power of motive, level of inducement, potential of effectualness have increased. This data give ground to make a conclusion about the effectiveness of the designed program of development of motivational sphere.

Key words: creative thinking, motivation, motives, indicators of motivation, flexibility, originality, fluency of thinking, verbal thinking, non-verbal thinking.